

Kvinner i bystyre og formannskap i Lillehammer 1902- 1914

Valgprotokoller, valgmanntall, og forhandlingsprotokollene til Lillehammer formannskap og bystyre er bevart på Fylkesarkivet i Oppland. Her møter vi Gina Borchgrevink, Marith Tande, Karoline Skar og de andre kvinnene som markerte seg i Lillehammer politikken. Vi ser hvilke partier de hørte til, hvor mange som stemte på dem og hvilke saker de engasjerte seg i. Her følger jeg kvinnene fra bystyrevalget i 1901 – da kvinner kunne stemme og stille til valg for første gang – og fram til og med 1914 – da kvinner hadde fått allmenn statsborgerlig stemmerett, og kvinnene som ble valgt inn i bystyret i Lillehammer ved valget i 1913, hadde deltatt på møtene i ett år.

Bystyrevalget i 1901

2. desember 1901 var det valg på representanter for Lillehammer by i Arbeidersamfunnets lokale. Det skulle velges 28 representanter, og Magistraten og byens 5 formenn bestyrte valget. Frøken Marith Tande og Fru Karoline Skar stilte som henholdsvis nr. 2 og nr.3 på Det konservative partis liste. Sofie Larsen sto som nr. 19. På venstres liste stilte frøken Marie Framstad som nr.11, og frøken Amalie Sterud som nr. 13. Det var ingen kvinner på listen til Arbeidernes og den demokratiske avholdsforeningens liste.

Kvinnene som stilte til valg må minimum ha hatt en årslønn på 400 kr, eller ha hatt en ektemann som minst hadde denne inntekten. For dette var kravet for å stemme og stille til valg for kvinner som bodde i byene. Valget i 1901 var først og fremst for borgerskapets kvinner. Men mange arbeiderkvinner var også stemmeberettiget fordi mennene deres tjente nok. De ugifte døtrene deres sto mest sannsynlig utenfor, sammen med hushjelper, vaske- og sypiker, håndverks- og fabrikkjenter, fordi de tjente for lite.

Etter opptellingen var ferdig hadde Karoline Skar fått 570 stemmer, og Marith Tande 521 stemmer. Begge kom inn i bystyre som de første kvinner på Lillehammer.

I følge valgprotokollen ble 399 stemmer avgitt av menn, og 262 av kvinner. Til sammenligning var valgdeltakelsen på landsbasis blant menn mer enn dobbelt så høy som for kvinner. Og selv om valgdeltakelsen blant kvinner var høyere i byene enn i landkommunene, kan det se ut til at valgdeltakelsen blant Lillehammerkvinnene var forholdsvis høy. Valgmanntallene på Fylkesarkivet i Oppland kan gjennomgås for å finne ut mer om valgdeltakelsen i Lillehammer; hvor mange kvinner som var stemmeberettigede, hvem som stemte og hvor i byen de bodde.

Bystyrevalget i 1904

Valget ble avholdt 1. desember i Arbeidersamfunnets lokaler. Den kvinnelige valgdeltakelsen i 1901 var lav, og opplevdes som et nederlag for Landskvinnestemmerettsforeningen. Derfor hadde Fredrikke Quam reist rundt i landet under parolen «Stemmerett er stemmeplikt!» i tiden før valget i 1904. Jeg vet ikke om hun var på Lillehammer, men Lillehammer kvinnestemmerettsforening som ble stiftet i 1901, hadde nok arbeidet for å få kvinner til å bruke stemmeretten sin og engasjere seg i partipolitikken.

Fru Karoline Skar stilte som nr. 3 på Det konservative partis liste, sammen med Fru Gina Borchgrevink som sto som nr. 5. Marith Tande stilte som nr.7 på De moderate og konservative avholdsfolks liste, sammen med enkefru Sidsel Jensen og frøken Klara Gulbrandsen som begge sto lenger nede på listen. Det var ingen kvinner på Arbeidernes og Venstres liste.

Ved dette valget har man ikke ført opp antallet kvinner og menn som deltok i valget. Men jeg kan nevne at Regine Enger, som var bakstekone, bad om å få forhåndsstemme fordi hun hadde «*vanskelig for at komme fra arbeidet.*» Hennes forhåndsstemme ble ikke godkjent med 6 mot 2 stemmer.

Karoline Skar fikk 627 stemmer og Gina Borchgrevink fikk 389 stemmer. Begge kom med dette inn i bystyret for Det konservative parti. Marith Tande fikk 273 stemmer og kom inn som 1 av 3 fra Moderate og konservative avholdsfolk.

Bystyrevalget i 1907

I valgprotokollen kan vi lese at valget ble avholdt 9. desember i Lillehammer arbeidersamfunns forrige lokale. Nå hadde kvinner fått begrenset stemmerett i stortingsvalg. Kravet var, som i den kommunale stemmeretten, at en kvinne som bodde i byen måtte tjene minimum 400 kr, eller ha en ektemann som minst tjente 400 kr i året.

Marith Tande, nå omtalt som handlende, stilte som nr. 2 på listen til Avholdsfolk, sammen med lærerinne Alvhild Lie, enkefru Anne Lindstad og enkefru Anne Schou.

Fru Anette Lundgaard stilte som nr. 4 på listen til Samlingspartiet, sammen med Fru Karoline Skar og fru Agnethe Böhmer.

Arbeiderpartiet samt Arbeidere og Venstre hadde ingen kvinner på sine lister.

Marith Tande fikk 228 stemmer og kom inn i bystyret fra Avholdsfolk som en av to representanter. Fru Anette Lundgaard fikk 809 stemmer. Karoline Skar fikk 752. Begge kom dermed inn i bystyret for Samlingspartiet.

Valget i 1910

Valget ble avholdt i søndagshjemmets lokale 5. desember.

Venstre og Arbeiderpartiet hadde ingen kvinner på sine lister. Høyre og frisinnede venstre hadde 5 kvinner på sin liste: Fru Malene Grindal som nr. 6, fru Margrethe Grundtvig som nr. 7, fru Annette Lundgaard som nr. 14, frøken Amalie Sterud som nr. 19 og frøken Marith Tande som nr. 20.

Margrethe Grundtvig fikk 1435 stemmer, og kom med dette inn i formannskapet som første kvinne på Lillehammer. Marith Tande fikk 1428 stemmer, Malene Grindal 760 stemmer og Anette Lundgaard 743 stemmer. Alle fikk med dette en plass i bystyret. Marith Tande ble i tillegg vara i formannskapet, og møtte i formannskapsmøte 24. januar 1913. Amalie Sterud ble vara med 636 stemmer.

I 1908 hadde Landskvinnestemmerettsforeningen hatt møte på Lillehammer. Kvinnene hadde gått i tog og hadde vært samlet og fotografert i bankens festlokale. Karoline Skar, Gina Borchgrevink, Agnethe Böhmer var blant dem som ble fotografert. Sannsynligvis var også sentrale kvinner fra foreningen nasjonalt til stede. Før valget i 1910 hadde alle kvinner fått kommunal stemmerett. For første gang hadde en kvinne kommet inn i formannskapet, og tallet på kvinner i bystyret hadde steget med en kvinne siden sist valg.

Valget i 1913

Valget ble avholdt i Lillehammer Sparebanks festlokale 1. desember. Valget ble bestyrt av magistraten og 5 valgmenn. Margrethe Grundtvig er som medlem i formannskapet en av dem, og har skrevet under på valgforretningen i Valgprotokollen.

Nå hadde alle kvinner fått statsborgerlig stemmerett. Kanskje hadde engasjementet rundt dette betydning for valgdeltakelsen? I alle fall hadde det tidligere ikke vært flere kvinner på listene.

For første gang har Arbeiderpartiet kvinner på sin liste: handlende Thea Rosenvinge som sto som nr. 7, og Fru Inga Hanssen som nr. 25. På Venstres liste sto lærerinne Alvhilde Lie. På listen til Høyre og frisinnede venstre sto Hanna Fagstad som nr. 3, Malene Grindal som nr. 8, Margrethe Grundtvig som nr 9 og Johanne Mælum som nr. 15. På listen til Avholdsfolk av høyre og frisinnede venstre sto fru Kirsten Johnsen, Fru Sidsel Houg og handlende Klara Gulbrandsen, alle i nedre del av listen.

Margrethe Grundtvig fikk 1379 stemmer, Hanna Fagstad fikk 1265 stemmer og Malene Grindal fikk 789 stemmer. Margrethe Grundtvig fikk med dette en ny periode i formannskapet, og Hanna Fagstad og Malene Grindal fikk plass i bystyret. Malene Grindal ble også vara i formannskapet og 6. juni 1914 møtte hun som vara i formannskapet. Fra Arbeiderpartiet ble Thea Rosenvinge valgt inn i bystyret.

Hvilke saker engasjerte kvinnene seg i?

Bystyret sto for valget på flere forskjellige verv, nemnder og styrer. Fattigstyre, vergeråd, skolestyret, elektrisitetsverkets styre og skattetakstnemnd er noen eksempler. På landsbasis ble kvinner gjerne valgt inn i styrer og nemnder med oppgaver innenfor omsorg for barn, gamle, syke og fattige. I protokollene fra Lillehammer ser vi at Marith Tande var medlem i fattigstyret. Margrethe Grundtvig

var formannskapets representant i nasjonalforeningen mot tuberkulose, medlem i den kommunale høyere skoles forstanderskap og hun var med i 17. mai komiteen i 1911. Gina Borchgrevink ledet Utvalget til utdeling av brennevinssamlagets overskudd i en årrekke. Hun var også medlem av helserådet. Når hun ble valgt inn i 1912 fikk hun flest stemmer.

Kvinner som ikke satt i bystyret dukker også opp i styrer og nemnder med tilknytning til skole og sosialomsorg. I vergerådet satt en periode Sofie Flugsrud og Agnethe Pedersen, som vara satt Agnethe Bohmer og fru Kristine Halvorsen. Dermed var 2 av 4 medlemmer av vergerådet kvinner, og 2 av 5 vararepresentanter kvinner. Flere av de andre kvinnene som ble valgt inn i ulike verv, nevnes med mannens tittel, som fru Kjøpmand Halvorsen medlem i skolestyret, fru Guldsmed Hanestad vararepresentant i skolestyret i samme periode, og fru lærer Sørli i Herredssykekassen.

Men vi ser også at kvinner blir valgt til oppgaver som ikke er knyttet til skole og sosialomsorg. Sofie Flugsrud var lagrettemann, og domsmann sammen med Margrethe Grundtvig, Malene Grindal og Marith Tande i perioden 1914- 16. Margrethe Grundtvig var formannskapets representant i kirketilsynet og hun var vararepresentant i reguleringskommisjonen. I kraft av sin plass i formannskapet var hun også medlem av valgstyret. Karoline Skar satt i Fabrikktilsynet. Når hun ble valgt inn fikk hun flest stemmer. Karoline Skar satt også i Tilsynsnemnda for arbeidskontoret og hun var vararepresentant i overligningskommisjonen. Malene Grindal var vararepresentant i overligningsnemnda. Gina Borchgrevink var medlem av torgstyret.

Kvinnene som ble valgt inn i bystyret deltok også aktivt i frivillig arbeid. Margrethe Grundtvig fikk kongens fortjenestemedalje for sitt arbeid for saniteten. Sammen med Malene Grindal og de andre sanitetskvinnene fikk hun bygget Tuberkulosehjemmet. Marith Tande fikk kongens fortjenestemedalje i gull for sitt sosiale engasjement. Hun stiftet KFUK på Lillehammer, samlet inn penger til barnehjem, og til Søndagshjemmet som var møtelokale for KFUK og gamlehjem for enslige kvinner. Karoline Skar fikk kongens fortjenestemedalje i gull for sitt arbeid for å fremme husfliden. Gina Borchgrevink var bare medlem av bystyret i en periode, men hun var likevel en av de toneangivende kvinnene i Lillehammer på denne tiden, både gjennom sitt arbeid i ulike kommunale nemnder og styrer, og frivillig arbeid. Hun var leder i Lillehammer kvinneråd fra stiftelsen i 1911 og fram til 1929, fikk i gang torghandel fra 1907 og hjalp dermed bøndene til å få mer for varene sine, samtidig som husmødrene kunne kjøpe inn rimeligere varer til husholdningen. Hun var aktiv i dyrebeskyttelsen både lokalt og nasjonalt. Hun fikk kongens fortjenestemedalje i gull for sitt arbeid for dyrebeskyttelsen.

Thea Rosenvinge ble så vidt jeg kan se ikke valgt inn i noen verv det første året hun satt i bystyret. Men av en tidlig møteprotokoll fra Arbeiderpartiet som finnes på Opplandsarkivet på Maihaugen, ser en at Thea Rosenvinge og flere andre kvinner er aktive i partiet. På nominasjonsmøte før valget i 1913 fikk Thea Rosenvinge 33 stemmer og ble dermed plassert som nr. 3 på listen, de to som står foran henne fikk begge 34 stemmer. Og foruten kvinnene på listen var flere kvinner engasjert i valgkampen: frøken Olga Skram, Fru Anette Andersen og Fru Sofie Hemma. Arbeiderkvinner engasjerte seg gjerne først og fremst i Arbeiderpartiet. Og selv om Arbeiderpartikvinner også var opptatt av kvinnekamp, kom gjerne partiets saker først. Blant sakene på Lillehammer Arbeiderpartis program 1913 sto felles skole for alle barn, 8 timers arbeidsdag for kommunens arbeidere, forbedring av arbeidernes boligforhold, kommunalt innkjøp av ved, koks og kull til salg blant byens innbyggere og innskrenking av rusdrikkhandel. For mange arbeiderkvinner opplevdes nok disse sakene som viktigere enn at kvinner var representert i bystyret. Til sammenligning var verken

Karoline Skar eller Marith Tande lojale mot ett parti. Kanskje de engasjerte seg politisk for å verne om sine egne interesser? Karoline Skar var bedriftseier og Marith Tande drev handel. Og ingen av dem hadde en ektemann som kunne tale deres sak, for Karoline Skar var enke og Marith Tande var ugift. Gina Borchgrevink, Karoline Skar og Margrethe Grundtvig var engasjert i Lillehammer kvinnestemmerettsforening og også medlemmer i bystyret. Gina Borchgrevink satt bare i bystyret i en periode, kanskje fordi sakene hun var mest engasjert i lå utenfor bystyrepolitikken.

Uansett motivasjon for å engasjere seg politisk, er det tydelig at det er borgerskapets kvinner som engasjerer seg i politikken de første årene etter at kvinner fikk stemmerett.

Kilder

Valgprotokoll Lillehammer, Fylkesarkivet i Oppland

Formannskap/bystyreprotokoller Lillehammer, Fylkesarkivet i Oppland

Lillehammer Arbeiderparti møteprotokoll, Opplandsarkivet på Maihaugen

Litteratur

Anine W. Slåtto 1977

Aslaug Moksnes: *Likestilling eller særstilling? Norsk kvinnesaksforening 1884- 1913*. Gyldendal 1984

Anna Caspari Agerholt: *Den norske kvinnebevegelsens historie*. Gyldendal 1980

Red. Buggeland og Ågotnes: *Lillehammer. By og bygd- gate og grend*. Lillehammer 1977